

Ruta de les paraules del riu

© Generalitat de Catalunya
Departament de Política Lingüística

Elaboració de la ruta i dels textos: David Paloma Sanllehi

Agost de 2024

Aquesta obra està subjecta a una llicència Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 4.0 Internacional de Creative Commons, d'acord amb la qual es permet la reproducció, distribució i comunicació pública de l'obra sempre que se'n citin l'autor i l'editor i no es faci un ús comercial.

Podeu consultar més informació sobre la llicència a: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0>. Podeu consultar la llicència completa a: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>.

Ruta de les paraules del riu Ebre

**Riba-roja d'Ebre i Flix · Miravet · Benifallet · Tortosa i Amposta ·
el delta de l'Ebre i l'illa de Buda**

El 2021 el músic tortosí Arturo Gaya va publicar el llibre *L'Ebre. 50 raons per estimar-lo*, en què descriu costums, tradicions, records, maneres de viure i de sobreviure... a l'entorn del riu Ebre, des del naixement a Pico de Tres Mares i Fontibre, a Cantàbria, fins a la desembocadura. És el riu més cabalós de la península Ibèrica. «Abans es deia que un riu mor a la seua desembocadura, ara entendràs que no és així: i és que l'Ebre renaix i tot es regenera quan s'abraça amb la Mediterrània.»

Seguirem la ruta de les paraules riu avall a partir de Riba-roja d'Ebre, amb un repertori aproximat de cent paraules que, més o menys vives, més o menys conegudes, algunes de literàries i algunes d'exclusives de les Terres de l'Ebre, evocuen un paisatge, una història i unes quantes llegendes. Com la llegenda del cabdill Túbal, net del patriarca Noè.

Després del diluvi universal, Túbal i la seva gent van anar a parar a la Mediterrània occidental, van arribar a la costa catalana i van pujar pel riu tot buscant un bon lloc on es pogués caçar, pescar i cultivar

la terra. Aquí hi va néixer el seu primer fill, que va batejar amb el nom *Iber*. Aquest nom va servir per anomenar el riu i també els primers assentaments: *Ibera Dertusa* (Tortosa) i *Ibera Amni Imposita* (Amposta).

Els etimologistes recorren, amb raó, als textos escrits. Joan Coromines explica que el nom *Ebre* ja està ben documentat en els clàssics llatins i grecs: *Iberus*, *Hibero*. «L'etimologia ha de ser 'el riu ibèric', per excel·lència, el riu dels ibers. No és massa hipotètic, però, derivar-lo del bascoibèric *ibar* 'ribera', del qual ve l'adjectiu ibèric *ibarcensis*. Llavors seria el nom dels ibers el que derivaria del nom del riu. Ho trobo probable.»

Les Terres de l'Ebre van ser declarades Reserva de la Biosfera per la UNESCO el 28 de maig del 2013.

Primera parada: Ribera-roja d'Ebre i Flix

L'Ebre entra a Catalunya per la Ribera d'Ebre. Hi trobem un paisatge especial: el riu majestuós solcant la terra, camins de sirga ben conservats, ponts, passos de barca, castells i esglésies... És Artur Bladé i Desumvila (1907-1997), escriptor de l'Ebre català, qui millor ho descriu:

«Entre els paisatges ebrencs n'hi ha almenys quatre de ben diferenciats: les ribes planeres vora les quals hi ha conreus d'hortes i vinyes, els estrets abruptes on el riu passa encaixonat, el paisatge dels canals a partir de l'assut de Xerta i l'ampla planura del Delta.»

Visió de l'Ebre català, dins Cicle de la terra natal II (Obra Completa, vol. 3)

«El riu [Ebre] s'encamina decididament vers l'est cercant la nostra terra amb un amor tenaç, però tan aviat com hi arriba, comença de fer giragonses com si, embadalit amb el paisatge que ell mateix crea, retardés l'hora de perdre's en la mar.»

Visió de l'Ebre català, dins Cicle de la terra natal II (Obra Completa, vol. 3)

PAS DE BARCA. Indret on es pot travessar un corrent d'aigua amb una barca. En el pas de barca hi ha embarcadors permanents a cada costat.

Ribera-roja d'Ebre és la primera població administrativament catalana, amb poc més de 1.000 habitants, per on passa l'Ebre. El riu, de fet, travessa el terme i hi fa un parell de meandres. Per admirar el

paisatge, és recomanable pujar fins a la capella de Santa Madrona, construïda a finals del segle XIX, i anar també a l'ermita romànica de Santa Magdalena de Berrús, del segle XIII. Penseu que, per salvar-la de l'embassament, el 1968 van traslladar Santa Magdalena pedra a pedra des del lloc original fins on us trobeu ara.

MEANDRE. Volta sinuosa que fa un curs d'aigua, un riu, un camí.

Riu avall, a menys de deu quilòmetres, arribem a Flix, vila prou coneguda per la indústria química, però també per un meandre singular que s'estén al llarg de cinc quilòmetres. Una part del meandre és una reserva natural que inclou una antiga illa fluvial situada sota el castell carlí de Flix i bona part dels marges i del tram del riu. Aquí hi trobem altres paraules d'aquesta ruta, provinents de la flora i de la fauna.

CANYISSAR. Lloc poblat de canyissos. Un canyís és una planta de la família de les gramínies, semblant a la canya però més gràcil.

TAMARIGAR. Lloc poblat de tamarius. Un tamariu és un arbret o un arbust de la família de les tamaricàcies, que creix en terrenys salins humits de la terra baixa.

ALBEREDA. Bosc d'àlbers. Un àlber és un arbre caducifoli que té l'escorça d'un gris molt clar, comú al bosc de ribera.

OMEDA. Bosc d'oms. Un om és un arbre caducifoli de fulles doblement dentades, que es fa sobretot en indrets humits.

MILÀ NEGRE. Rapinyaire que cria al meandre de Flix. Té el plomatge negrós i fa uns 55 centímetres de llargada.

XORIGUER. Rapinyaire que cria al meandre de Flix. Té un mantell castany rogenc i una ampla banda negra a la cua. Fa uns 34 centímetres de llargada.

ORIOI. Ocell forestal que nidifica al meandre de Flix. Té el plomatge del cos groc i el de la cua i el de les ales, negre. Fa uns 24 centímetres de llargada.

El meandre de Flix és un hàbitat ideal per a la llúdriga i també per a un mol·lusc d'aigua dolça que viu enterrat parcialment, extingit a Europa i que només sobreviu a l'Ebre: *Margaritifera auricularia*. Hi ha nombroses espècies d'ocells que utilitzen la zona del meandre durant els passos migratoris. La carretera C-233 en direcció a la Palma d'Ebre ens porta al mirador del meandre, des d'on la vista panoràmica és espectacular.

A Flix també hi ha un altre espai fluvial impressionant: la Reserva Natural de Fauna Salvatge de Sebes. L'accés és per una pista de terra que comença al polígon industrial La Devesa, a Flix. Després de 2,5 quilòmetres arribem al Mas del Director, on hi ha el centre d'informació. S'hi pot arribar a peu, amb bicicleta o amb vehicle privat. A partir d'aquest punt hi ha tot un recorregut per conèixer la reserva, la primera part del qual (fins al Mas de Pitoia, on hi ha el Centre d'Interpretació del Camí de Sirga) és accessible amb cotxets infantils o cadires de rodes.

Per poder observar la fauna i la flora tant del meandre com de la Reserva Natural, l'espai ofereix miradors i passeres elevades sobre el bosc de ribera. Es poden fer petits itineraris a peu, tots senyalitzats.

Curiositats

- Joan Carles Abella i Raül Aymí són els autors d'un catàleg de vertebrats de la Reserva Natural de Fauna Salvatge de Sebes i Meandre de Flix. El trobareu a *Miscel·lània del Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre*, 1997, núm. 11, p. 85-102.
- Un dels congostos més espectaculars del riu Ebre és l'anomenat *Pas de l'Ase*. Situat entre les viles d'Ascó i de Garcia, el riu s'obre pas entre les muntanyes de la Picossa i de Tormo i deixa, per tant, a banda i banda, un bon paisatge de parets verticals. S'hi pot accedir per mitjà dels antics camins de sirga o els camins de les mules, d'on ve el nom.

Segona parada: Miravet

Navegant pel riu s'arriba a Miravet, una vila prou coneguda de la Ribera d'Ebre que no arriba a 1.000 habitants. Per descomptat també s'hi pot arribar o pels camins de la banda dreta o pel pas de barca de la banda esquerra del riu. Hi ha un pas de barca a Flix i un altre a Garcia, però el de Miravet és l'únic dels tres que sobreviu en aquest tram: l'únic que funciona amb regularitat i amb els mètodes tradicionals. Hi és des de 1946, després dels canvis que va portar la batalla de l'Ebre. El transbordador consisteix en una plataforma col·locada sobre dos antics llaüts, el *Monturiol* i l'*Isaac Peral*, i va sense motor: l'embarcació aprofita la força de l'aigua per travessar el riu. Des de l'embarcador de Miravet podem imaginar-nos quin efecte farien les roques del turó caient al riu; i podem gaudir de la imatge típica d'aquest tram, amb el riu, la vila i el castell templer del segle XII.

EMBARCADOR. Construcció situada a la vora del riu, d'on surten i arriben embarcacions.

A la vora del riu trobarem plaques que recorden les riuades de 1787 i també de 1907, dues de les crescudes més grans del riu Ebre. La que recorda la riuada més antiga es troba sobre el Portal del Motxo. Les plaques que recorden l'episodi de 1907 són unes quantes: en trobareu davant de la drassana, a l'ajuntament i en cases del carrer Major.

RIUADA. Revinguda d'un riu.

Arturo Gaya explica que «el poble és un destí imprescindible en el teu viatge: els tallers de terrissa, el molí, l'antiga drassana, el carrer

del Riu i la gran plaça de l'Arenal, testimoni de crescudes fluvials que al llarg de la història han inundat l'indret». La drassana es coneix, també, amb el nom de *molí salat*: aquí es descarregaven mercaderies procedents del comerç a l'entorn del riu, com ara la sal.

DRASSANA. Lloc on es poden construir i reparar les naus.

El tram del riu que comprenen els municipis de Miravet i Ginestar és un refugi de pesca. Està prohibit pescar-hi. Ara és, doncs, un bon moment de descobrir altres paraules del riu:

MADRILLA. Peix de la família dels ciprínids, de 20 centímetres de llargada màxima.

SILUR (o SIRULO). Peix d'aigua dolça de la família dels silúrids, que pot superar els trenta quilos de pes. Té la boca molt grossa.

CARPA. Peix d'aigua dolça de la família dels ciprínids, de mida relativament gran, amb escates grans.

TARTANYA (o PAPTERRA o CUC DE TERRA). Animalet invertebrat que viu a terra i s'alimenta de les partícules orgàniques.

Val la pena assenyalar un fragment de *Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa*, escrita el 1557 per Cristòfol Despuig, que és un dels personatges més coneguts del Renaixement a Catalunya. L'obra recull sis converses que mantenen a tres bandes un cavaller valencià, don Pedro; el cavaller Líbio, que representa l'autor, i el ciutadà Fàbio. És Fàbio qui surt a parlar dels peixos del riu Ebre segons l'època de l'any en què es troben:

«Dic que encara que tot l'any se pot menjar de tot lo peix que es mata quan se mata, però és millor quiscun peix en un temps que en un altre; com ara l'orada, lo mújol, l'anguila, la palaia, l'agulla,

de Sant Miquel a Nadal; lo llop, la llissa, la saboga, lo lluç, la tonyina, de Nadal a la Quaresma; la llampresa, la saboga, l'esturió, lo pagell, lo rom i també la tonyina, de Quaresma fins a maig; lo mabre, lo sorell, lo vairat, lo caluc de mar, lo moll, la sèpia, la sardineta, de maig fins a Sant Joan; lo reig, lo corball, la palomida i també lo caluc de mar, de Sant Joan fins a Nostra Senyora d'Agost; la caluga, lo congre, l'esparralló, lo déntol, la morena, lo morro trony, de Nostra Senyora fins a Sant Miquel, i altres peixos també, que en tot l'any són igualment bons, i són los llagostins, les ostres, la gamba, les muscles, les clòtxoles, les tellines, les calquilles, los crancs, los polps, les carpes, los calamars, los anfossos i molts altres peixos que jo ara no tinc en la memòria.»

Hi ha un altre bon mirador sobre el riu Ebre. Es tracta d'anar a la Sanaqueta, la petita plaça de davant de l'església vella. Des d'aquest punt s'observa el meandre del riu. De fet, quan l'Ebre passa per Miravet fa un capriciós doble gir de 90 graus i crea, per tant, un altre meandre: el meandre del Tamarigar, que arriba gairebé a les set hectàrees de superfície. És un ecosistema fluvial ple de canyissars, jonqueres i arbustos varis.

JONQUERA. Lloc poblat de joncs. Un *junc* és una herba de tiges cilíndriques, sense fulles o amb fulles semblants a les tiges, pròpia de llocs humits.

Curiositats

- La imatge de postal de Miravet, amb el castell al fons, coincideix amb la que es va fer a l'inici de la batalla de l'Ebre, durant la Guerra Civil. Era el 25 de juliol de 1938. L'exèrcit republicà

creuava el riu. A Gandesa (Terra Alta) hi trobareu el Museu de la Batalla de l'Ebre.

- També a Miravet arrenca un dels trams preferits del piragüisme, que arriba fins a Xerta.

Tercera parada: Benifallet

Benifallet és el primer poble del Baix Ebre per on passa el riu. No arriba als 800 habitants. Es troba als peus de la serra de Cardó, en una zona d'accés natural a la Terra Alta.

Als dos costats del riu, hi ha l'antic embarcador. El pas de barca constava d'una plataforma flotant subjectada a un cable que unia les dues ribes. Els últims llaüts que van constituir el pas de barca van ser *El Caire*, *Sant Joan* i *Cardenal*. El fet és que el 1991 es va inaugurar el pont del Llaguter, de 231 metres de longitud, i es va deixar de fer servir el pas de barca.

Cal destacar que es pot navegar pel riu amb caiac, amb canoa i també amb el llaüt *Benifallet*, que té 15 metres d'eslora i capacitat per portar 47 passatgers. El *Benifallet* és de color blanc i verd, que són els colors de l'escut del municipi. Si pugeu a la barca, us faran una ruta guiada riu amunt, durant una hora, i veureu la Roca Foradada, la Roca Folletera i la Roca dels Penjats, a més de l'illa de Cateura i l'illa del Nap.

També podem veure el pas de Barrufemes, o congost de Benifallet, entre la Ribera d'Ebre i el Baix Ebre. El riu queda comprimit durant uns quinze quilòmetres per la serralada de Cardó i els contraforts dels Ports de Tortosa-Beseit.

No podem deixar el poble sense aturar-nos a veure el monument del llaguter, de l'artista Clari. És a la C-12, a l'eix de l'Ebre.

Francesc, *Paco*, *Cots* i *Alcoverro* i *Xavier del Panxo*, descendents de llaguters, en van ser els impulsors. «L'homenatge d'un poble i

d'una terra que no oblida el treball i l'esforç dels darrers navegants de l'Ebre.»

El català de l'Ebre manté molts arabismes i és a Benifallet on podem esmentar-ne alguns. El nom d'aquesta població té, de fet, un origen aràbic: en aquest cas, el formant *beni* no vol dir 'fills de' sinó 'els de', 'la gent de'. *Alkhalet*, transformat més tard en *Fallet*, devia ser el nom d'un antic xeic del poble, segons explica Joan Coromines a *Onomasticon Cataloniae*.

ATZAR. Causa assignada als fets dels quals ens escapa la causa real.

ASSUT. Resclosa feta en els rius que permet el sobreeiximent sense erosió. És molt conegut l'assut de Xerta, construït en diagonal, entre els termes municipals de Xerta (riba dreta) i Tivenys (riba esquerra).

DOMÀS. Teixit d'un sol color, amb una sola trama i un sol ordit. Antigament era de seda natural. Es pengen domassos com a ornament en les esglésies, en les sales, en els balcons... en dies de festa; per exemple, a la Festa del Renaixement de Tortosa o a les festes de la Mare de Déu de la Cinta, també de Tortosa.

GÀLIB. Plantilla amb què els fusters de ribera i els mestres d'aixa fan totes les costelles d'una nau.

SETRA. Gerro.

XACRA (i XÀQUIA). Mal físic que pateix algú com a deixalla d'una malaltia.

Curiositats

- És recomanable de llegir l'article que va escriure Gustau Moreno amb motiu dels vint anys de la inauguració del pont del Llaguter: «20 anys del pont del Llaguter», *El Punt Avui*, 21 de febrer del 2011. L'autor explica l'origen de la construcció del pont i els avenços que va suposar per a Benifallet.

Quarta parada: Tortosa i Amposta

El tram final de l'Ebre ha estat bressol de diverses cultures: els ibers, els romans, els àrabs, els jueus i els cristians hi van establir alguns dels enclavaments més destacats per raó del comerç. Venint de la Mediterrània, pujar riu amunt era un atractiu per portar nous productes a les terres més interiors de la península.

Tortosa i Amposta són dos bons exemples de localitats en què destaca el llegat de diferents cultures, en el tram final del riu. Tortosa, amb més de 33.000 habitants, és la capital del Baix Ebre, i Amposta, amb més de 20.000, ho és del Montsià.

Fixem-nos en els ponts més famosos de cada ciutat. A Tortosa hi ha el pont de l'Estat, que es va inaugurar el 1941, i el pont del Mil·lenari, inaugurat el 1988. També hi va haver el famós pont de barques: un conjunt de barques sobre les quals hi anava una passarel·la. Aquest pont es va incendiar el 1892. En lloc del pont de barques s'hi va alçar un pont de peatge, el pont de la Cinta, que es va destruir el 1938 en plena batalla de l'Ebre. D'aquest pont neix l'expressió «fer-se lo tonto per no pagar lo pont». També hi ha el pont Roig, testimoni del passat ferroviari de la ciutat: avui forma part de la via verda.

A Amposta el pont més famós és el pont penjant. És un símbol d'Amposta. Es troba muntat sobre dues pilastres, en forma d'arc de triomf, i fa 24 metres d'alçada. Té una llum de 134 metres. Fins que es va inaugurar el 1920 l'única forma de travessar el riu era per mitjà dels passos de barca. Durant la guerra el pont es va destruir i, per tant, ben aviat es va haver de reconstruir.

Diguem ara dues paraules relacionades amb els ponts de l'Ebre:

PILASTRA. Element de construcció anàleg a la columna però de secció quadrada. El monument franquista que hi ha a Tortosa s'alça sobre una pilastra de l'antic pont de la Cinta.

LLUM. Separació entre dos elements de suport d'una construcció, com ara columnes, pilars, muntants, murs laterals o jàsseres. El pont d'Amposta és el segon pont del món construït amb formigó armat.

El 2008 els serveis de català del Consorci per a la Normalització Lingüística a les Terres de l'Ebre van impulsar la campanya «Salvem una paraula ebrenca». Es van recollir 1.075 paraules, aportades per 570 persones a títol individual i per diferents grups escolars de 50 poblacions de les Terres de l'Ebre. A continuació n'esmentem unes quantes i assenyallem amb un asterisc les deu paraules més votades:

ABADEJO. Bacallà.

***ALBERGE.** Préssec d'una varietat de mida petita.

ALEGO. Aviat.

***BAJOCA.** Mongeta tendra.

BALDANA. Botifarra d'arròs, ceba, greix i sang.

BROMA. Boira, especialment poc espessa.

BROSSAT. Mató.

CALCER. Calçat.

CALCES. Mitges.

CATXEL. Escopinya de gallet.

ESCURAR. Rentar els plats.

ESGAMBI. Esbarjo.

***FATO.** Abundància de coses.

FESOL. Mongeta seca.

***GRANERA.** Escombra.

***MAÇANA (o MANÇANA).** Poma.

MALDAR. Renyar.

***MOIXÓ.** Ocell.

PLÀTERA. Plata.

***POAL.** Galleda.

ROIG. Vermell.

TOMACA (o TOMATA). Tomàquet.

VERÓS, VEROSA. Verd, verda.

***XALAR.** Gaudir.

***XEIC, XEICA.** Xic, xica.

La paraula *xeic*, tanmateix, funciona només com a interjecció, en vocatiu, aplicant el mot a la persona a qui es dirigeix la paraula. Ho podem veure molt bé en aquest fragment de l'obra d'Artur Bladé i Desumvila.

«De sobte, enmig del guirigall, em sembla sentir una veu coneguda, un crit estrany per a tothom, però no pas per a mi:

«Xeic!» [...] El seu crit no podia fallar, i ell ho sabia. «Xeic!» és el crit apel·latiu inconfusible (deixa potser dels moros) de la Ribera i del Baix Ebre. Si entre els passatgers hi hagués hagut altres riberencs (de Móra, de Miravet, de Tortosa, etc.) haurien girat el cap, igual que jo.»

Viatge a l'Esperança

També ho podem veure en l'obra de Joan Moreira (1878-1951), músic i escriptor tortosí.

«—Xeic, Cisco, hauràs de treballar i fer hores extraordinàries, per a llevar-te-les totes, perquè, xeic, ne tens moltes tu, de cabòries...»

«Cabòries», dins *Del bon humor tortosí*

Moreira és l'autor del principal recull de tradicions de la ciutat i el camp de Tortosa: *Del folklore tortosí*. Al final de la seva vida va esmentar molts personatges populars de la Tortosa orgullosa dels seus: Felip Pedrell, Agustí Querol, Antoni Casanova, Enric Camó, Joan Baptista Manyà i Alcoverro...; la Tortosa en què cada dia es paraven set altars a la catedral; la Tortosa del pont de barques. Ho podem llegir en l'obra *Del bon humor tortosí*, inèdita durant seixanta anys i publicada finalment el 2012. Altres expressions que recull Moreira són ben conegudes per tortosins i tortosines; per exemple, *guai* (o *buai*) 'ostres', 'vaja', i *àgueda blai*, 'àngela maria'.

Curiositats

- L'abril del 2022 Tortosa va inaugurar l'Espai Cota 0. El nou equipament museïtza les restes arqueològiques localitzades en les excavacions fetes al davant de la catedral de Tortosa, en les quals han aparegut vestigis que van des del segle I fins al segle XVI. «En la visita que realitzareu, amb el riu Ebre acompanyant-vos tota l'estona, podreu resseguir la història de la ciutat gairebé des dels seus inicis fins ben entrat el segle XVI.» En l'espai interpretatiu s'hi expliquen, entre altres aspectes, els embarcadors fluvials. En l'espai contemplatiu s'hi indiquen, també, algunes paraules pròpies del tortosí.

Cinquena parada: el Delta de l'Ebre i l'illa de Buda

El Delta de l'Ebre és un dels hàbitats aquàtics més destacats del Mediterrani, amb una superfície de 320 km². S'estén per les comarques del Baix Ebre i del Montsià, i està format per les dues zones que el riu separa: l'*hemidelta dret*, amb Amposta, Poblenou del Delta, la Ràpita i Sant Jaume d'Enveja com a principals poblacions del Montsià, i l'*hemidelta esquerre*, amb Deltebre i l'Ampolla com a principals poblacions del Baix Ebre. L'Ampolla marca el límit superior del Delta, i la Ràpita (abans, Sant Carles de la Ràpita), el límit inferior. El Delta és un parc natural des de 1983.

La vida al delta es desenvolupa al voltant del riu. La confluència entre aigua dolça i aigua salada en els últims trenta quilòmetres del riu, incloent-hi la desembocadura, és ideal perquè hi hagi una gran riquesa vegetal i animal. N'esmentem, tan sols, algunes espècies:

ANGUILA. Peix de cos molt llarg, lleugerament comprimit a la part posterior, de pell molt llenegadissa, que pot superar un metre de llargada. Viu a les albuferes, rius i llacs, i retorna a la mar per pondre els ous.

BORRÓ. Herba de la família de les gramínies, robusta, que es fa a les dunes de les platges i serveix per fixar-ne la sorra.

DUNA. Monticle superficial de sorra, format per l'acció del vent o, en alguns casos, d'un corrent d'aigua.

FLAMENC. Ocell de prop d'un metre d'alçària, de potes i coll molt llargs i bec d'una estructura especial, plomatge blanc rosat en el coll, pit i abdomen, i vermellós en el cap, esquena, cua i part superior de les ales.

FOTJA. Ocell d'uns 38 centímetres de llargada, de formes massisses i de plomatge negre, freqüent a les vores dels llacs i dels aiguamolls.

LLISSA. Peix de qualsevol de les espècies de la família dels mugílids.

SALOBRAR (o SOSAR). Terreny salabros, és a dir, que conté sal.

SAMARUC. Peix de cos comprimit, d'uns 5 centímetres els mascles, de color marró verdós, propi d'aigües poc salabroses i aiguamolls, llacunes i canals de regatge.

Les construccions humanes que trobem al Delta abracen les barraques de fusta i fang, els molins i les sitges d'arròs, les coeteres o polvorins i, per exemple, els fars, com el del Fangar, el de la Banya i el de Buda.

És a la desembocadura on trobem el Garxal, l'illa de Sant Antoni i l'illa de Buda, que és la més gran de Catalunya. Aquesta és d'origen al·luvial, és a dir, s'ha format a partir dels sediments que deixa el riu Ebre just abans de la desembocadura. Té 5 quilòmetres de longitud. L'illa de Buda té forma d'un triangle invertit, amb el vèrtex al sud.

Per accedir-hi cal una autorització expressa. Tanmateix, ens hi podem acostar... Deixem el cotxe al final de la carretera que uneix el municipi de Sant Jaume d'Enveja amb el sector sud de l'illa de Buda. Agafem el camí sorrenc que porta al mar. A la dreta travessem un mirador de fusta. Hi podem pujar per distingir l'interior de l'illa de Buda, amb les basses del Calaix Gran i del Calaix de Mar. Deixem enrere el mirador i, entre dunes de tamarius, arribem a la platja.

L'illa de Buda és propietat de Guillermo Borés (meitat septentrional) i el Departament de Medi Ambient de la Generalitat de Catalunya (meitat meridional). A la dècada dels cinquanta del segle XX, s'hi van instal·lar unes quaranta famílies per conrear-hi l'arròs, però ara ja no hi queda ningú. Quan el 1924 la família Borés va comprar aquestes terres, l'illa tenia 1.450 hectàrees. Avui la superfície de l'illa s'ha reduït una tercera part.

No ens despistéssim: la paraula *buda* és d'origen mossàrab, ve de la paraula *boga*. No té res a veure amb el fundador del budisme.

BOGA. Planta herbàcia de la família de les tifàcies, de color bru, que es fa als aiguamolls i a les aigües de curs lent, les fulles de la qual, linears, molt llargues, poden ser teixides per fer-ne seients de cadira, cistells, etc.

Curiositats

- Per veure tot el perfil del Delta entrant al mar, podem fer la ruta de la Foradada (682 m), a la serra del Montsià. En podeu veure els detalls a *Cal caminar 2017. Calendari de rutes per fer a peu a Catalunya*, Mapzine & Editorial Alpina, 2016.

- *Històries de mar de la Costa Daurada i el Delta de l'Ebre*, d'Ignasi Revés, és un llibre molt entretingut en què parlen els mateixos pescadors del país. Els dos últims relats, «Entre dues aigües» i «Música i lletra», tenen el Delta de l'Ebre com a escenari principal. L'autor hi reflecteix també el parlar del lloc. «Les canyes de pescar, les havíem de construir natros. Quan era l'època, tallàvem la canya [...], dixàvem que se sequessa, i després de seca, la redreçàvem i l'anllàvem.»

Bibliografia

ABRAMS, Sam; GARCIA, Xavier; JULIÀ, Jordi; MOHINO, Abraham (2013). *Exilis. Estudis literaris sobre Artur Bladé*. Barcelona: Arxiu Comarcal de la Ribera d'Ebre, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Consell Comarcal de la Ribera d'Ebre.

DESPUIG, Cristòfol (2011). *Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa*. Barcelona: Publicació de l'Abadia de Montserrat.

GAYA, Arturo (2021). *L'Ebre. 50 raons per estimar-lo*. Valls: Cossetània.

MOREIRA, Joan (1934). *Del folklore tortosí. Costums, ballets, pregàries, parèmies, jocs i cançons del camp i de la ciutat de Tortosa*. Tortosa: Impremta Querol.

MOREIRA, Joan (2012). *Del bon humor tortosí*. Benicarló: Onada Edicions.

MORET, Hèctor (1996-1997). «Lèxic de la navegació fluvial en l'obra de Jesús Moncada», dins *Archivo de Filología Aragonesa*, LII-LIII, p. 179-220.

MUÑOZ, Joan-Hilari (2014). *Tortosa. La petjada de la història*. Barcelona: Viena Edicions.

PÉREZ LLATSE, Cinta (2020). *Criada a l'illa de Buda*. Alacant: Círculo Rojo.

REVÉS, Ignasi (2015). *Històries de mar de la Costa Daurada i el Delta de l'Ebre*. La Bisbal d'Empordà: Edicions Sidillà.

RIERA, Carles (1995). «Llaguts i llaguters de l'Ebre», dins *Serra d'Or*, 432, p. 29-32.

RUBIERA I MATA, Maria Jesús (1993). «Els arabismes del català. Història d'un rebuig», dins *Actes del novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, vol. 2, p. 301-317.

SOLDEVILA I BALART, Llorenç (2021). *Universos literaris*. Barcelona: Pòrtic.

TORT VIDELLET, Teresa (2019). *100 paraules ebrenques*. Valls: Cossetània Edicions.

Webgrafia

<https://www.descobrir.cat/ca/rutes/abracar-l-illa-de-buda-064.php>